

Autoportret Polaków i postrzegany dystans kulturowy wobec sąsiadów

Przedruk i rozpowszechnianie
tej publikacji **w całości** dozwolone
wyłącznie za zgodą CBOS.
Wykorzystanie **fragmentów**
oraz danych empirycznych
wymaga podania źródła

Znak jakości przyznany CBOS przez Organizację Firm Badania Opinii i Rynku 9 stycznia 2015 roku

Fundacja Centrum Badania Opinii Społecznej
ul. Świętojerska 5/7, 00-236 Warszawa
e-mail: sekretariat@cbos.pl; info@cbos.pl
<http://www.cbos.pl>
(48 22) 629 35 69

W jednym z ostatnich sondaży pytaliśmy badanych o stereotypy narodowościowe związane z najbliższymi sąsiadami Polski¹. Kontynuując i pogłębiając tę problematykę postanowiliśmy sprawdzić, jaki obraz siebie samych mają Polacy, jaki jest autostereotyp Polaka². Czy w tym obrazie jest jakaś cecha dominująca? Czy widzimy siebie raczej w jasnych czy też w ciemnych barwach? Interesował nas również postrzegany dystans kulturowy wobec najbliższych sąsiadów Polski. Zapytaliśmy badanych, którzy z naszych sąsiadów są najbardziej do nas podobni pod względem kultury i obyczajów, a którzy najmniej.

JAK POSTRZEGAMY SIEBIE

Ogromna większość ankietowanych (91%) potrafiła podać jakieś cechy typowego Polaka. Na pierwszy plan w tym autoportrecie wysuwa się pracowitość. Co czwarty respondent (25%), zapytany o cechy charakterystyczne dla Polaków, wymienił właśnie pracowitość.

Kolejnym wyróżnikiem – drugim pod względem częstości wskazań – cechującym przeciętnego Polaka jest malkontenctwo, narzekanie, pesymizm, roszczeniowa postawa wobec życia (17%). Badani mówili w tym kontekście, że Polacy wciąż narzekają, lubią czy wręcz uwielbiają narzekać, są smutni, pesymistyczni, sfrustrowani, niezadowoleni z życia, są wiecznie niezadowolonymi marudami i malkontentami.

¹ Por. komunikat CBOS „Jak Polacy postrzegają swoich sąsiadów”, wrzesień 2015 (oprac. M. Omyła-Rudzka).

² Badanie „Aktualne problemy i wydarzenia” (302) przeprowadzono metodą wywiadów bezpośrednich (face-to-face) wspomaganym komputerowo (CAPI) w dniach 1–8 lipca 2015 roku na liczącej 1044 osoby reprezentatywnej próbie losowej dorosłych mieszkańców Polski.

Polacy postrzegają siebie również jako ludzi dobrych, serdecznych, przyjaznych (12%). Do swoich mocnych stron zaliczają także zaradność, gospodarność, przedsiębiorczość, operatywność, umiejętność radzenia sobie z różnego rodzaju wyzwaniami – pojawiały się opinie, że „Polak wszystko potrafi” (10%). W opisie naszych zalet znajdują się też takie przymioty, jak: gościnność (8%), solidność, rzetelność, wiarygodność (4%), inteligencja, mądrość, dobre wykształcenie (4%), pomysłowość, kreatywność (1%), otwartość, ugodowość, tolerancyjność (3%), poczucie humoru, pogoda ducha (2%), umiejętność korzystania z życia, swoboda pozwalająca dobrze się bawić (2%). Badani charakteryzując Polaków mówili niekiedy o patriotyzmie (3%), a także o waleczności i odwadze (1%).

Jak Pan(i) sądzi, jaki jest typowy **Polak**? Z jakimi cechami się Panu(i) kojarzy? Proszę podać wszystkie określenia, które przychodzą Panu(i) do głowy.

Źródło: CBOS. Zaprezentowano cechy wymieniane przez co najmniej 1% badanych

Na ciemniejszą stronę autoportretu Polaków – poza wspomnianym już malkontenctwem – składają się natomiast takie cechy, jak: zazdrość i zawiść (8%), cwaniactwo i kombinatorstwo (8%), brak szczerości, fałsz, nieuczciwość i obłuda (3%). Część badanych charakteryzując typowych Polaków wspominała o lenistwie (6%), również w kontekście naszych postaw roszczeniowych – „Polacy chcieliby mało robić, a dużo zarabiać”, „nie chce im się pracować”. Niekiedy respondenci mówili o zachłanności, o tym, że jesteśmy chciwi, chytry, skąpi, materialnie nastawieni do życia, zorientowani na konsumpcję (3%). Część badanych uważa, że typowy Polak to człowiek niesympatyczny,

arogancki, niekulturalny, niezyczliwy, nieuprzejmy, złośliwy, kłótlivy (4%). Pojawiały się również opinie, że cechuje nas brak solidaryzmu społecznego – myślenia w kategoriach dobra wspólnego, wzajemna nieufność, podejrzliwość, samolubstwo i egoizm (3%). Padały też stwierdzenia, że jesteśmy indywidualistami, że w naszą naturę wpisana jest niezależność, że wolimy działać samodzielnie niż wspólnie (1%). Niekiedy badani wspominali o naszym zarozumiałstwie, wywyższaniu się. Mówili, że o sobie mamy lepsze mniemanie niż o innych, że jesteśmy butni, lubimy pokazywać swoją wyższość, jesteśmy zadufani w sobie, uważamy się za najważniejszych na świecie, że jesteśmy próżni i zapatrzeni w siebie (2%). Z drugiej zaś strony pojawiały się opinie dotyczące naszych kompleksów, niedoceniań nas, niedowartościowania (2%). Bardzo rzadko formułowane były określenia nacechowane wyraźnie negatywnie, np.: zły, mściwy, pamiętliwy, zawzięty (2%). Sporadycznie łączono z typowym Polakiem takie cechy, jak brak tolerancji i ksenofobia (1%).

Również sporadycznie odbieramy siebie jako ludzi naiwnych, zbyt łatwowiernych, niemyślących czy wręcz głupich, dających się wykorzystywać innym (2%). Nieliczni uważają, że naszą typową cechą jest brak uporządkowania, dyscypliny, bałaganiarstwo i niepunktualność (1%). W katalogu negatywnych określeń pojawiły się również skojarzenia z alkoholem, w szczególności z jego nadużywaniem (4%).

Typowy Polak bywa postrzegany także jako tradycjonalista, człowiek religijny, rodzinny (3%). W naszym autoportrecie można również odnaleźć, z jednej strony, spokój i zdystansowanie (1%), z drugiej zaś postrzegamy siebie jako ludzi emocjonalnych, impulsywnych czy wręcz nerwowych i porywczych (1%), a także upartych (2%).

W obrazie typowych Polaków pojawiły się również odniesienia do aktualnej sytuacji gospodarczej i politycznej. W kontekście gospodarki Polacy mówili, że jesteśmy ludźmi mało zarabiającymi, bez pracy, zmuszonymi do emigracji z powodu braku perspektyw w naszym kraju (4%), a w nawiązaniu do polityki – że jesteśmy źle rządzeni, blokowani przez rząd, władze, źle traktowani przez państwo (1%). Pojawiały się również opinie – niejako przeczące istnieniu naszego autostereotypu – że jesteśmy normalni, zwykli, różni, przeciętni (6%).

Pozostałe cechy negatywne wymieniło 3% badanych, pozytywne – 2%, a neutralne 1%.

Biorąc pod uwagę wszystkie cechy pozytywne i negatywne można stwierdzić, że autoportret Polaków nie jest wyidealizowany. W tym obrazie zalety występują równie często jak wady – w sumie 53% respondentów wymieniło jakąś pozytywną cechę, 52% – jakąś cechę negatywną, a 15% neutralną.

Z analizy zróżnicowań społeczno-demograficznych wynika, że badani lepiej wykształceni mają bardziej krytyczny obraz typowego Polaka – im wyższy poziom wykształcenia, tym rzadziej podawane były cechy pozytywne, a częściej negatywne. Pewne znaczenie w tym kontekście odgrywa także wiek oraz miejsce zamieszkania. Szczególnie duży krytycyzm w tym zakresie przejawiali badani w wieku 25–44 lata oraz mieszkańcy największych (ponadpółmilionowych) miast, którzy częściej niż pozostali koncentrowali się na wadach.

Bardziej szczegółowe analizy pokazują, że ankietowani lepiej wykształceni częściej mówili o naszym malkontenctwie, o zazdrości i zawiści, a także o kombinowaniu i cwaniactwie, rzadziej natomiast wymieniali takie cechy Polaka, jak: dobry, serdeczny, sympatyczny. Badani w wieku 25–34 lata także częściej wymieniali zazdrość i zawiść, cwaniactwo i kombinatorstwo, rzadziej natomiast określali Polaków jako dobrych, przyjaznych ludzi. Więcej nawiązań do naszego malkontenctwa oraz zazdrości i zawiści można odnaleźć również w wypowiedziach mieszkańców największych miast.

DO KOGO POLAKOM NAJBLIŻEJ – POSTRZEGANY DYSTANS KULTUROWY WOBEC SĄSIADÓW

Interesowało nas również, którzy z naszych sąsiadów są, zdaniem respondentów, najbardziej do nas podobni pod względem kultury i obyczajów, a którzy najmniej. Poprosiliśmy ich o uporządkowanie sąsiadujących z nami nacji od najbardziej do najmniej do nas podobnej. Na podstawie odpowiedzi respondentów utworzony został **wskaźnik postrzeganego dystansu kulturowego**³ – im większa wartość wskaźnika, tym większy dystans kulturowy. Mniej więcej co piąty ankietowany (22%) nie potrafił uszeregować nacji od najbardziej do najmniej do nas podobnych. W odczuciu badanych, ogólnie rzecz biorąc, najbliżsi pod względem uwarunkowań kulturowych są nam *ex aequo* Czesi i Słowacy (wartość wskaźnika po 2,6), w dalszej kolejności Litwini (wartość wskaźnika = 4,0), Ukraińcy (4,3), Białorusini (4,4), Rosjanie (4,8), a na końcu Niemcy (5,3). Warto dodać, że największą rozbieżność wśród badanych budziła ocena dystansu wobec Niemców, Rosjan i Ukraińców (w ich przypadku odchylenia standardowe były największe), co zaś

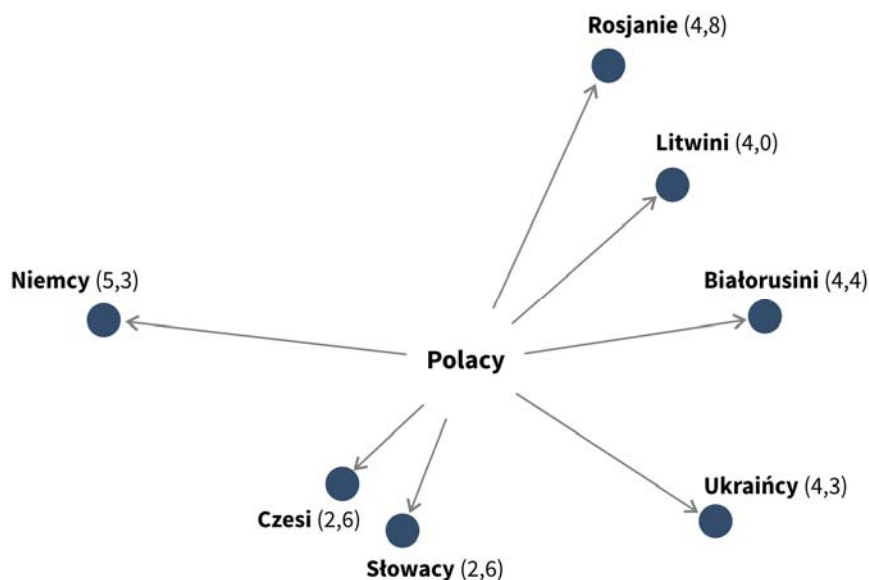
³ Dla każdego respondenta dystans wobec danej nacji to pozycja, jaką jej przypisał, tzn. jeżeli wymienił ją na pierwszej pozycji, dystans wynosił 1, jeżeli na drugiej – 2, na trzeciej – 3 itd. Jeżeli dana nacja znalazła się na siódmej pozycji – dystans wynosił 7. Następnie dla każdej nacji policzony został średni dystans. Ten średni dystans stanowi wskaźnik postrzeganego dystansu. Odpowiedzi „trudno powiedzieć” zostały wyłączone z obliczeń.

do pozostałych nacji – rozbieżności w ocenie dystansu kulturowego kształtowały się na zbliżonym poziomie. To, że Niemców uważamy za najbardziej odległych kulturowo od Polaków, nie wydaje się zaskakujące. Interesujące jest natomiast, dlaczego dystans wobec naszych pozostałych sąsiadów postrzegamy właśnie tak, a nie inaczej. Okazuje się, że – wyłączając Niemców, czyli biorąc pod uwagę nacje dawnego bloku wschodniego – nasza ocena dystansu kulturowego pozostaje w ścisłym związku z odczuwaną wobec danego narodu sympatią⁴: im bardziej w naszym odczuciu jest do nas podobny, tym większą darzymy go sympatią.

Tabela 1

	Którzy z naszych sąsiadów są najbardziej do nas podobni pod względem kultury i obyczajów, a którzy najmniej?						
	Białorusini	Czesi	Litwini	Niemcy	Rosjanie	Słowacy	Ukraińcy
Wskaźnik postrzeganego dystansu kulturowego (skala 1–7)	4,4	2,6	4,0	5,3	4,8	2,6	4,3
Odchylenie standardowe	1,6	1,6	1,6	2,0	2,0	1,5	1,9

Postrzegany dystans kulturowy wobec sąsiadów

Źródło: CBOS

⁴ Zob. średni poziom sympatii do nacji – komunikat CBOS „Stosunek do innych narodów”, styczeń 2015 (oprac. M. Omyła-Rudzka).

Ogromna większość Polaków jest w stanie podać cechy charakterystyczne dla naszej nacji. Typowy Polak to pracowity malkontent – taki obraz wyłania się z wypowiedzi respondentów. Do pozytywnych składowych naszego autoportretu, poza wspomnianą już pracowitością, należy zaliczyć przyjazne, serdeczne nastawienie do innych, zaradność, umiejętność radzenia sobie z różnego rodzaju wyzwaniami oraz gościnność. Z kolei wśród ciemnych stron naszego wizerunku, poza wymienioną już tendencją do wiecznego narzekania, niezadowolenia i związanymi z nią postawami roszczeniowymi, znalazły się cwaniactwo i kombinatorstwo oraz zazdrość i zawiść. To główne wyróżniki naszego autoostereotypu. Warto podkreślić, że pracowitość dostrzegamy u siebie porównywalnie często jak u Niemców uporządkowanie i zdyscyplinowanie – konstytutywne cechy ich wizerunku.

Należy zaznaczyć, że nasz autoportret, zrekonstruowany na podstawie wypowiedzi respondentów, nie jest wyidealizowany – swoje zalety dostrzegamy równie często jak wady.

Paradoksalnie, choć jednym z podstawowych wyróżników naszego wizerunku jest malkontenctwo, uważamy, że spośród sąsiadów Polski najbardziej podobni jesteśmy do Czechów i Słowaków, w obrazie których z kolei na pierwszy plan wysuwa się pogoda ducha i poczucie humoru. Najmniej natomiast podobni jesteśmy, w naszym odczuciu, do Niemców. Postrzegany dystans kulturowy wobec narodów dawnego bloku wschodniego pozostaje w ścisłym związku z odczuwaną sympatią – im bardziej podobna do nas jest dana nacja, tym większą darzymy ją sympatią.

Opracowała
Małgorzata OMYŁA-RUDZKA

A N E K S

Tabela 1

		Jak Pan(i) sądzi, jaki jest typowy Polak? Cechy:				Liczba osób
		pozytywne	negatywne	neutralne	Trudno powiedzieć	
		%	%	%	%	
Ogółem		53	52	15	9	1044
Płeć	Mężczyźni	52	53	14	8	506
	Kobiety	53	51	15	10	538
Wiek	18-24 lata	55	54	13	14	117
	25-34	50	59	15	9	206
	35-44	48	64	10	8	183
	45-54	56	50	10	10	164
	55-64	54	45	15	7	185
	65 lat i więcej	55	40	22	8	190
Miejsce zamieszkania	Wieś	52	45	14	13	416
	Miasto do 19 999	53	45	16	7	153
	20 000 - 99 999	49	57	15	9	192
	100 000 - 499 999	53	61	13	5	170
	500 000 i więcej mieszk.	58	66	15	3	112
Wykształcenie	Podstawowe / gimnazjalne	61	33	16	8	216
	Zasadnicze zawodowe	53	43	16	10	255
	Średnie	50	57	12	11	322
	Wyższe	49	71	15	6	251
Grupa społeczna i zawodowa	Kadra kier., spec. z wyższym wyksz.	47	68	11	9	117
	Średni personel, technicy	36	63	18	9	33
	Pracownicy adm.-biurowi	48	71	10	8	70
	Pracownicy usług	52	64	11	5	57
	Robotnicy wykwalifikowani	46	54	8	14	134
	Robotnicy niewykwalifik.	71	36	6	11	61
	Rolnicy	52	39	17	12	43
	Pracujący na własny rach.	55	68	13		48
	Bezrobotni	53	47	12	10	68
	Emeryci	55	38	22	8	229
	Renciści	54	42	19	3	51
	Uczniowie i studenci	61	56	14	8	57
Gospodynie domowe i inni	54	51	21	10	76	
Dochody na jedną osobę	Do 649 zł	51	51	17	8	142
	Od 650 do 999 zł	58	51	16	10	123
	Od 1000 do 1399 zł	52	51	18	7	175
	Od 1400 zł do 1999 zł	50	57	14	6	147
	2000 zł i więcej	55	65	16	6	151
Ocena własnych war. mater.	Złe	51	49	17	4	136
	Średnie	52	50	16	11	446
	Dobre	53	55	13	8	462
Udział w prakt. religijnych	Kilka razy w tygodniu	55	35	16	20	37
	Raz w tygodniu	50	47	16	12	464
	1-2 razy w miesiącu	54	55	11	5	163
	Kilka razy w roku	56	57	13	6	240
	W ogóle nie uczestniczy	53	60	15	6	128
Poglądy polityczne	Lewica	59	60	13	5	143
	Centrum	47	56	16	11	329
	Prawica	57	52	16	4	310
	Trudno powiedzieć	50	42	13	14	263